

WAARHEID EN SCHILDERKUNST

*Essay in het kader van de cursus Kunst en Waarheid.
Open Universiteit Nederland*

*Schilderij van Rogier van der Weyden
"De Kruisafname" Leuven ca. 1435-1440
Olieverf op eiken paneel, 220 x 260 cm.
Museo del Prado, Madrid*

Inleiding:

Mijn liefde voor de schilderkunst gaat voor een groot deel uit naar de Middeleeuwen en dat is de reden waarom ik heb gekozen voor het schilderij "de Kruisafname" van Rogier van der Weyden. Hoewel in de cursus Kunst en Waarheid wordt uitgegaan van het 19^e eeuwse gedachtegoed van het Idealisme en Symbolisme, denk ik persoonlijk eerder in dit Middeleeuwse schilderij oorspronkelijke en universele waarden te vinden.

De Middeleeuwse stilistische strengheid is een waarheid die mij aanspreekt omdat voor mij het Absolute zichtbaar wordt gemaakt.

De Middeleeuwse kunstenaars konden dit "van nature" omdat de breuk tussen mens en mysterie nog niet was ontstaan, terwijl dat bij de Symbolisten wel het geval was.

Het inzicht in de essentie van het leven en het menselijk bestaan is verloren gegaan doordat het intellect boven het vitale is komen te staan en ik denk dat de verloren eenheid ook herwonnen kan worden door en in de kunst. Mensen proberen hun kwetsbaarheid en sterfelijkheid te boven te komen door de ontwikkeling, bevordering en overlevering van datgene wat het leven 'schoon' en de moeite waard maakt. Door toewijding kan het sterfelijke wezen iets van zichzelf nalaten en zo voortleven in de aandacht van anderen.

Ook een kunstenaar kan de wereld doorgronden en het verloren paradijs trachten te herwinnen. Ik wil me graag laten inspireren door grote werken die het spoor naar het Andere laten zien.

Het schilderij de Kruisafname van Rogier van der Weyden toont het ethische en spirituele wat een waarheidzoekende rol speelt. De manier van werken in dunne verflagen laat tederheid en breekbaarheid zien die is voortgekomen uit een zorgvuldige werkwijze. Daardoor ontstaat verstilling. Deze integriteit en zuiverheid veroorzaken een anagogische werking die leidt tot contact met het Andere.

In de tijd van Rogier van der Weyden had kunst een andere betekenis dan voor de hedendaagse beschouwer. Veelal werd kunst gebruikt om het gebed kracht bij te zetten. Het feit dat dit soort schilderijen nog steeds zo gewaardeerd wordt, komt voort uit de presentatie en de vormtaal.

Zakelijke beschrijving:

De kruisafname van Rogier van der Weyden is het middenstuk van een triptiek waarvan de zijvleugels verloren zijn gegaan. Het is twee meter zestig breed en twee meter twintig hoog, rechthoekig van vorm, in het midden onderbroken door een verhoging.

We zien Christus die van het kruis wordt genomen en wordt omringd door Maria, Jozef van Arimathea, Nicodemus, Johannes, Maria Magdalena en nog enkele figuren. Het geheel lijkt gevat in een ondiepe nisvormige ruimte die op een toneelkast lijkt, waarbij in de verhoging door de ladder en het kruis, de rechthoek onderbroken wordt.

De compositie is uitgebalanceerd doordat alle aandacht naar de dramatische gebeurtenis gaat, een gebeurtenis die wordt omlijst door de figuren die met duidelijke contouren zijn geschilderd. Penseelstreken zijn nauwelijks zichtbaar en de belichting is regelmatig. De kleuren zijn evenwichtig verdeeld, mede door de verdeling van de figuren waardoor ook een regelmaat ontstaat in de gezichtskleur. Rood, zwart en wit komen in het vlak regelmatig terug. Het blauw blijft bijna beperkt tot het kleed van Maria. Ook in de plooien van de kleding is een grote harmonie bereikt. Door de vergulde nis wordt de helderheid vergroot en komen alle kleuren beter tot hun recht. De figuren die als beeldhouwwerken zijn gemodelleerd vertonen een grote plasticiteit die een contrast vormen met de platte hoekige toneelkast. De eenheid van de voorstelling wordt verkregen door de geslotenheid van de compositie en het vloeiende dynamische lijnverloop.

Interpretatie:

Dit Middeleeuwse schilderij dat ook wel “de bewening” wordt genoemd is een verstillend decorstuk en laat een ontroerend tafereel zien. Naast het lijdensverhaal is het ook een weergave van menselijke emoties. Wat getoond wordt is de compassie van Christus met de mensheid, het medeleven en medelijden van Maria en de andere aanwezigen met Christus. Het is een natuurgetrouwe afbeelding met een regelmatige compositie die vervolgens een grote variatie toont in vorm, kleur en kleding, licht en donker, plat en plastisch.

Terwijl de eenvoudige achtergrond rust en beslotenheid demonstreert, zijn de dramatische houdingen, gezichten en gebaren met smart vervuld. De tragische expressie wordt benadrukt door het spel van krommingen en tegen-krommingen alsof ze elkaars spiegelbeeld zijn. Ook de naaktheid van het lichaam van Christus met de naakte tederheid van de handen en voeten vormen een opvallend contrast met de geklede figuren. De sculpturale figuren zijn gefixeerd terwijl ze in volle beweging waren. Deze fixatie bewerkstelligt verstilling en een toneelmatige dramatiek. De verbeelding is bijna letterlijk tot uitdrukking gebracht door het beeldhouwen met verf op doek. Ook door het rijke stralende kleurgebruik wordt het dramatische versterkt. Dezelfde dramatische werking wordt verhoogd door de beslotenheid van de groep mensen rondom de Christusfiguur. Een grote verbondenheid is bijvoorbeeld te zien in de handen van Jezus en Maria die elkaar bijna raken en een enorme tederheid uitstralen. Tederheid die ook te zien is in de gezichten en het lichaam van Christus. Het dordringen in diepere lagen van het bewustzijn wordt volgens mij bereikt door een langzame manier van schilderen die vooral zichtbaar is in de kleuren die in lagen zijn geschilderd. (Hierop kom ik later terug)

Het is een veelzeggend verhaal dat ondanks de treurende gestalten, het samenkomen van de emoties, de intensiteit van de weklachten een bijna elektrische spanning geeft zonder sentimentaliteit of theatraliteit. De emotie is gericht op het lichaam van de dode Christus en zijn moeder. Maria's houding is een herhaling van de houding van haar zoon, wat nogmaals de verbondenheid toont. Haar blauwe kleed is een symbolische verwijzing naar het hemelse. De schedel en de beenderen onder aan het schilderij verwijzen naar de berg Golgotha.

Het zoeken naar de waarheid:

Meteen in het eerste hoofdstuk van deze cursus herkende ik mijn hedendaagse gevoel in de beschrijving van de vroeg Duitse en Engelse Romantiek. Hetzelfde verlies van eenheid en dezelfde behoefte aan herstel tussen mens en mysterie. Dezelfde vervreemding van een spirituele realiteit. Het zoeken naar de oorspronkelijke waarheid en de behoefte aan herbezieling wil ik graag demonstreren aan de hand van de schilderkunst en met name het schilderij de Kruisafname van Rogier van der Weyden.

Het lijkt mij of het begrip oorspronkelijkheid in de kunst zijn betekenis verloren heeft. Naar mijn idee is oorspronkelijkheid niet altijd originaliteit of grensverlegging. Soms wordt het bedachte idee als oorsprong gezien of, zoals bij de Symbolisten, een concreet teken. Soms ontstaat een kunstwerk vanuit een maatschappijkritische houding. Maar zijn niet het primitieve en het naïeve de basis voor al het scheppen? Ik denk dat vanuit de diepste grond het mysterie weer gevonden kan worden, vanuit een scheppingsdrang. Het zoeken naar de essentie is verbonden aan religie, verbonden aan ideeën en een streven naar contemplatie en inkeer.

Bij Rogier van der Weyden ervaar ik de eeuwigdurende werking, het afstand doen van tijd en plaats en het uitdrukking geven aan het Onzegbare. De oerwaarden, die onze menselijke beperktheden in beginsel niet bevatten, worden opgeroepen en nieuwe betekenissen worden aan het werk ontlokt. Kan kunst dan toch een bijdrage leveren aan de openbaring van de essenties van het menselijk bestaan en de menselijke sterfelijkheid ?

Rogier van der Weyden heeft gezocht naar schoonheid wat eigenlijk ook een zoeken naar kennis inhoudt, kennis van het hogere, goddelijke en verborgene. Volgens Emmanuel Kant is schoonheid een esthetische ervaring die twee kanten heeft. Ten eerste de schoonheid die ontstaat bij een samenspel van verstand en aanschouwing en ten tweede de ervaring van het verhevene die ontstaat wanneer de voorstelling van de aanschouwing aan de rede appelleert. In de ervaring van het verhevene wordt de mens zichzelf gewaar als eenheid van het zinnelijke en het bovenzinnelijke.

Ik denk dat naar kunst kijken meer is dan genieten van schoonheid. Het diepe, het wezenlijke, is de levensbron waaraan het kunstwerk zijn ontstaan te danken heeft. Een oergevoel waarbij de kunstenaar een poging doet om het goede na te streven. Een kunstwerk is een product van de cultuur van zijn tijd, voortgekomen uit een gemeenschappelijk ideaal, een gemeenschappelijke uitdrukkingwijze. Dit brengt mij tot het ambachtelijke waarbij niets aan het toeval wordt overgelaten. Ook de materie stelt eisen en de kunstenaar dient hiervoor respect te tonen en zich niet verheven te voelen boven die materie. De beheersing van het ambacht, het geduldige vakmanschap, en een verantwoorde techniek geven een scherpe kijk op de werkelijkheid.

Dit alles herken ik in Rogier van der Weyden's Kruisafname. Een gehechtheid aan het onderwerp, een religieuze verbondenheid. Geen andere bezieling dan de schilder innerlijk kon verantwoorden.

Met zuiver schilderkunstige middelen heeft hij zijn eigen persoonlijkheid bevestigd. Alleen dat telt wat hij zelf te zeggen heeft, een doorleefde wereld, een emotionele binding met het schilderen. Het moeizame proces is niet zichtbaar. Het dòrdringen in diepere lagen van het bewustzijn wordt bereikt door een langzame manier van schilderen, een psychologische diepgang vooral zichtbaar in de kleuren in meerdere lagen geschilderd, lagen die emotionele lagen zijn.

De emoties zijn concreet zichtbaar in gelaatsuitdrukkingen en houdingen. De bedachtzame schilderwijze komt ook tot uitdrukking in de roerloze gestalten, gestolde momenten die zorgvuldig zijn opgebouwd met dunne verflagen en daardoor tederheid en breekbaarheid tonen. Door deze manier van schilderen krijgt ieder detail een relatie met de betekenis van het schilderij. Door toewijding van de kunstenaar kan de verstilling ontstaan die volgens mij nodig is om een schilderij eeuwenlang boeiend te houden. Orde als zingeving. De grootste kracht van dit schilderij ligt in het peilen van de menselijke psyche. Het zoeken naar verbondenheid en harmonie tussen mensen wat in de werkwijze tot uitdrukking komt in vorm, kleur en plasticiteit.

Een figuratief realisme, dat de band met de werkelijkheid behoudt, is volgens mij een voorwaarde om het voor iedereen verstaanbaar te maken. Een onderwerp uit sociale of religieuze bron geeft zin en betekenis aan een kunstwerk. Het onderwerp dicteert, het geeft een denkrichting aan voor de beschouwer. De Kruisafname is en blijft een bron die ons een alibi verschaft, een voorwendsel levert voor een voorstelling die voor iedereen zin en betekenis heeft en die de kunstenaar de gelegenheid biedt om de dubbelzinnigheid te schilderen die een kenmerk is van de figuratieve kunst. Het onderbewuste moet door het bewustzijn en de rede heen breken.

In de cursus staat dat de kunstenaar als tussenpersoon het vermogen heeft om het onbewuste innerlijke te tonen, het alledaagse zijn mysterie terug te geven en de epifanie, het goddelijke te laten zien. De kruisafname van Rogier van der Weyden ervaar ik als een schilderij met zo'n epifanische werking. Met zuiver schilderkunstige middelen wordt iets uitgedrukt. De scheppende verbeelding maakt mij als beschouwer bewust van de vervreemding, die zichtbaar wordt gemaakt door de plaatsing van het tafereel in de retabelkast en door de versteende figuren.

Er vindt een openbaring plaats die de authentieke eenheid van de mens en het mystieke herstelt: de openbaring wordt weer op gang gebracht als een zich plotseling tonende goddelijkheid die even snel weer verdwijnt. Het alledaagse krijgt zijn mysterie even terug en de eenheid van de schepping is in een flits te aanschouwen. Naar mijn gevoel zal de beschouwer de weg naar zijn eigen innerlijk, zijn eigen scheppende verbeelding kunnen vinden én aanspreken om de epifanie te ervaren.

Dat is een esthetische ervaring die een anagogische werking heeft; heel even opgetild worden. Deze esthetische ervaring voert de mens boven het domein van de empirisch waarneembare werkelijkheid uit naar het bovenzinnelijke.

In de bovenzinnelijke ervaring vindt de mens inzicht. Deze zelf-ervaring wordt een zelf-verstaan, als een ontmoeting met het authentieke, het meest eigenlijke. Het zoeken naar het goddelijke en het zoeken naar de waarheid vraagt om een zekere harmonie tussen het denken en de werkelijkheid. Daarvoor is onthechting nodig, de werkelijkheid loslaten en het ego overwinnen. De totale leegte zoeken in denken en ervaren, om weer een eenvoud tot stand te brengen die ook de intuïtie weer een kans geeft.

In het schilderij van Rogier van der Weyden vind ik een schoonheid die mijn ziel dichter bij het goddelijke brengt. Een zuiverheid, helderheid, eenvoud, rust en rijkdom die een troostende werking hebben. De vormen en kleuren hebben een grote zeggingskracht. Door de essentie te laten zien, gebaseerd op de dagelijkse ervaringswerkelijkheid ontstaat verwondering die contact maakt met het verlangen naar het Andere. Dat het Andere onbereikbaar is weten wij, maar het zoeken naar de Waarheid blijft zin geven aan leven en werken.

Door het zoeken binnen onze menselijke ervaringen en begaan te zijn met alles wat niet weggedacht kan worden uit het menselijk bestaan ontstaat het metafysisch denken. Dit denken wordt een ambachtelijk denken en werken door alles met grote aandacht en zorg te doen, zodat spirituele waarheden verschijnen. Het liefst zoek ik naar waarheid in figuratief realisme of wat daaraan refereert. Een getransformeerd realisme in de schilderkunst is bevrijden omdat het de besloten werkelijkheid openbreekt. Het is toegankelijk voor iedereen, het is universeel, ook de niet religieuze toeschouwer kan ontroerd worden. Dat komt denk ik, omdat achter de alledaagse werkelijkheid, het metafysische, het Andere ligt dat het moreel goede waarneemt. Het goede wat zich schuil houdt en ons laat verlangen. Het visuele weerspiegelt het morele. Het kijken naar kunst is het zoeken naar het ware, het goede en het schone, zoals bidden of mediteren.

Ik herken in Rogier van der Weyden`s werk een aandachtige houding die ons de gelegenheid biedt om de werkelijkheid te kunnen waarnemen. Dit schilderij is niet ontstaan vanuit spierspanning, maar vanuit vruchtbaarheid. Vanuit een nederige houding afwachten tot datgene wat in de schilder aanwezig was, naar buiten kwam. Socrates noemde dat de maieutiek of verloskunde, het opwekken van sluimerende kennis die in de mens besloten ligt en in mindere mate de kennis die wordt overgedragen. Een geduldig vakmanschap, een verantwoorde techniek en een scherpe kijk op de werkelijkheid geven een weergave van wat zich aan hem toonde.

De relatie tussen de schilder en zijn penseel, verf en doek is een alledaagse ervaring die belangrijk is om de relatie tussen de mens en het Andere te vinden. De onbevangenheid van de schilder tezamen met zijn materiaal geven het metafysische een mogelijkheid om het kunstwerk te transformeren en nieuwe perspectieven te bieden aan de beschouwer.

Nawoord:

Kunst is denk ik nooit een getrouwe kopie van de natuur zonder meer, maar altijd een Persoonlijkheid die een eigen stempel drukt. Het is een uiting van de geest, het gevoel, het geloof, en de liefde.

Wat ik bij Rogier van der Weyden`s Kruisafname ervaar is kunst die katharsis is, een reiniging van emoties om evenwicht te bereiken. Kunst die het Hogere, het goddelijke principe tevoorschijn tovert. Kunst die het geloof in menselijke goedheid en liefde uitstraalt. Kunst als een idealer plekje in de wereld dat voor iedereen toegankelijk is. Kunst die emoties tot rust brengt. Kunst als een hernieuwde verbinding van ideeën vanuit een gemeenschappelijk ideaal. In dit middeleeuwse schilderij vind ik dit alles en dat was de reden om hierin te zoeken naar waarheid.

Literatuur

*S.Kemperdick(1999) Rogier van der Weyden, Meesters van der Lage Landen
Het Symbolisme In Europa, katalogus Museum Boymans- van Beuningen
Rotterdam (1975-1976)*

*Chrisje van der Heyden-Ronde
Vlijmen, maart 2002*